

III.

Den industrielle Koncentration.

I Maj-Heftet, 1898, af »The Yale Review« har W. F. Willoughby, af det amerikanske Arbejdsdepartement, offentliggjort en Afhandling om »the concentration of industry in the United States«, af hvilken det følgende er et sammentrængt Referat.

At granske de sociale Forandringer, der finde Sted, og at paapege deres Indflydelse paa Samfundets Velfærd, maa være en Hovedopgave for nationaløkonomiske Forskere. Blandt disse Forandringer findes der nu visse Bevægelser, som kun ved Statistikens Hjælp kunne maales. Det er velbekendt, at en gennemgribende Omdannelse af Industriens Organisation finder Sted i alle Industrilande. Husflid og Haandværk fortrænges tildels af Fabrikdrift; de store Transportselskaber fortrænge Vognmænd og Fragtmænd; mange smaa Forretninger gaa ind; Industrivirksomheden koncentrerer sig paa forholdsvis færre Hænder. I intet Land foregaar denne Bevægelse paa en mere iøjnefaldende Maade end i Amerika; intet Steds kan den studeres bedre end der.

Den amerikanske Statistik forstaar ved »a manufacturing establishment« en Forretning, som i Aarets Løb producerer Industrivarer til en Værdi af 500 Dollars eller mere.

Omstaaende Tabel udviser, hvormange saadanne Forretninger der taltes i Amerika ved de tre sidste Tællinger, hvor stor Arbejderstyrken og hvor stor Produktionen var:

III.

Den industrielle Koncentration.

I Maj-Heftet, 1898, af »The Yale Review« har W. F. Willoughby, af det amerikanske Arbejdsdepartement, offentliggjort en Afhandling om »the concentration of industry in the United States«, af hvilken det følgende er et sammentrængt Referat.

At granske de sociale Forandringer, der finde Sted, og at paapege deres Indflydelse paa Samfundets Velfærd, maa være en Hovedopgave for nationaløkonomiske Forskere. Blandt disse Forandringer findes der nu visse Bevægelser, som kun ved Statistikens Hjælp kunne maales. Det er velbekendt, at en gennemgribende Omdannelse af Industriens Organisation finder Sted i alle Industrilande. Husflid og Haandværk fortrænges tildels af Fabrikdrift; de store Transportselskaber fortrænge Vognmænd og Fragtmænd; mange smaa Forretninger gaa ind; Industrivirksomheden koncentrerer sig paa forholdsvis færre Hænder. I intet Land foregaar denne Bevægelse paa en mere iøjnefaldende Maade end i Amerika; intet Steds kan den studeres bedre end der.

Den amerikanske Statistik forstaar ved »a manufacturing establishment« en Forretning, som i Aarets Løb producerer Industrivarer til en Værdi af 500 Dollars eller mere.

Omstaaende Tabel udviser, hvormange saadanne Forretninger der taltes i Amerika ved de tre sidste Tællinger, hvor stor Arbejderstyrken og hvor stor Produktionen var:

Aar	Forretninger	Arbejdere	Produktion	Arbejdere pr. Forretning	Produkt. pr. Forretning
		Million	Mill.Doll.		Dollars
1870.....	252,148	2,1	3,4	8,15	13,428
1880.....	253,502	2,7	5,3	10,66	21,101
1890.....	322,638	4,5	9,1	13,88	28,071

Antallet af Forretninger steg, som man ser, næsten slet ikke fra 1870 til 1880, men Antallet af Arbejdere tiltog med omtrent 31 pCt., og Produktionens Værdi med 58 pCt. Fra 1880 til 1890 voxede Forretningernes Tal ganske vist med 27 pCt., men Antallet af Arbejdere steg med et mere end to Gange saa stort Procenttal, nemlig med 66 pCt., og Produktionens Værdi forøgedes med 69 pCt.

Disse Generaltal maa tilvisse benyttes med Varsomhed af flere Grunde, — bl. a. fordi de Specialtal, der ligge bag dem, ere af en meget broget Beskaffenhed. Ser man paa de enkelte Industriegrene, vil man finde nogle med en overordenlig stærk, andre med en temmelig svag Koncentrerings-Bevægelse, — dog vil det være vanskeligt at nævne nogen betydeligere Industrivirksomhed, i hvilken Bevægelsen slet ikke gaar i Retning af større Koncentration.

I Textilindustrien, en af de allervigtigste Industriegrene, var Bevægelsen saaledes: (Se omstaaende Tabel):

Koncentrationen er iøjnefaldende; Forretningerne blive større og større, og navnlig i de senere Tidsrum er Bevægelsen stærk. Men der foregaar ogsaa en anden Koncentration, som ikke ses af de ovenanførte Tal, — en lokal Koncentration. Textilindu-

Aar	Forretninger	Arbejdere	Produktion	Arbejdere pr. Forretning	Produkt. pr. Forretning
			Mill. Doll.		Dollars
1850.....	3025	146,897	129	49	42,568
1860.....	3027	194,082	215	64	70,942
1870.....	4790	274,943	520	57	108,640
1880.....	4018	384,251	533	95	132,572
1890.....	4114	511,897	722	124	175,435

strien samler sig stedse mere om et forholdsvis ringe Antal Pladser som Hovedcentra.

I Metalindustrien findes en lignende Bevægelse: Forretningernes Antal tager af, og samtidigt stiger baade Tallet af beskæftigede Arbejdere og Produktionens Værdi. Ogsaa der foregaar der en geografisk Centralisation.

Mølleindustrien var tidligere i høj Grad spredt, men ogsaa her foregaar den omtalte Bevægelse. Af Kornmøller taltes der i 1880 c. 24,300 med 58,400 Arbejdere; i 1890 var Møllernes Tal faldet til 18,500, men Arbejdernes steget til 63,500.

Savmøllernes Tal var i 1880 25,700 med 148,000 Arbejdere; men i 1890 var deres Tal sunket til 21,000, skønt Arbejderstyrken i samme Tidsrum fordobledes; den steg til 286,000. Arbejderstyrken pr. Savmølle var altsaa i 1880 kun 6, i 1890 derimod adskilligt mere end det dobbelte, nemlig 14.

Antallet af Forretninger for Fremstilling af Agerdyrkningsredskaber sank i det sidste Ti-aar fra 1943 til 910, medens Arbejderstyrken samtidigt tog til. Hver Forretning beskæftigede gennemsnitligt i 1850, 1860, 1880 og 1890 henholdsvis 5, 7, 20 og 47 Arbejdere.

I Skibsbyggerierne beskæftigedes der i 1880 21,000 Arbejdere, i 1890 23,000, skønt Antallet af Værfter i 1890 ikke var det halve af Tallet for 1880: i 1880 nemlig 2,188, i 1890 kun 1,006 Værfter.

Saaledes kunde man nævne Industrigren efter Industrigren, hvor den samme Bevægelse ses: svagt tiltagende eller endog aftagende Tal af Forretninger jævnsides med stigende Arbejderstyrke, altsaa stedse større, stærkere centraliserede Forretninger. Paa Telegraf-, Telefon-, Jernbanevæsenets, det hele Kommunikationsvæsens Omraade ses den samme Koncentration: tidligere selvstændige, mindre omfattende Foretagender smeltes sammen til et stort. Og i Detailhandlen! I de større Byer voxe Stormagasinerne frem, opsluge de mindre Forretninger, beskæftige Tusinder af Arbejdere, handle ikke blot paa det lokale Marked, men ved Hjælp af Agenter og Filialer ogsaa langt udenfor Byens Grænser, handle ikke blot med enkelte Varesorter, men omtrent med hvad det skal være, beskæftige helt og holdent store Fabriker osv. osv. I Stormagasinerne træder den moderne Koncentrations-Bevægelse maa-ske skarpest frem. Kampen mod dem synes haabløs. Alt tyder paa, at Fremtiden hører dem til.

At det industrielle Arbejde stedse mere centraliseres i et forholdsvis mindre Antal af meget store Forretninger, er jo en velbekendt Sag. Men Centralisationsbevægelsen viser sig under flere Former. Foruden den Art af Centralisation, som de ovenfor anførte Tal illustrere, er der andre Arter. Som en anden Art kan nævnes den Centralisation, som bestaar i, at forskellige beslægtede eller i Forbindelse med hverandre staaende Interesser samles under en Bestyrelse. Det er saaledes blevet noget ganske almindeligt, at Metalfabrikernes Ejere ogsaa drive

deres egne Kul- og Malmminer, at Skotøjsfabrikerne selv organisere Detailudsalg osv. Centralisationen betyder her ikke blot, at Industrien drives i stor Maalestok, men at beslægtede Virksomhedsgrene samles paa en Haand.

En tredje Art Centralisation kommer frem ved Overenskomsterne mellem forskellige Forretninger i samme Branche, om at Forretningerne skulle drives som en Forretning eller i alt Fald nøje sammenknytted ved bestemte Aftaler. Herhen høre Karteller, Ringe o. lgn. En Sammenslutning af flere Fabriker i samme Branche medfører ikke nødvendigvis, at Arbejdet samles paa et mindre Antal Hænder; men det er dog noget meget almindeligt, at det findes fordelagtigst at lukke en eller flere af de mindre Fabriker og at drive Virksomheden i saa meget større Omfang paa de andre.

De store Forretningers Væxt er den normale industrielle Udvikling og afstedkommer ikke større Fortræd end hvad der uundgaaeligt flyder af de Forandringer i de industrielle Methoder, der bestandigt finde Sted, og af visse Individens eller Klasers Mangel paa Evne til at lempe sig herefter. Kartelbevægelsen vil man maaske betragte som en mindre normal industriel Centralisation. Der er ikke blevet givet den store Drift Tid til at bevise, at den er den lille Bedrift overlegen, idet den kan producere billigere. Kartelstifterne søge kunstigt at paavirke Priserne. Priserne skulle ikke bestemmes af Produktionsomkostningerne og igennem Konkurrencens Indflydelse, men de skulle sættes saa højt, at Konsumenterne lige kunne overkomme dem. Kartellerne søge naturligvis ogsaa at drive Produktionsomkostningerne ned, men deres Hovedopgave er dog at opnaa en Monopolstilling

paa Markedet, og det er disse Kartellernes Monopolbestræbelser, der have medført, at de ere blevne Genstand for mere Uvilje end den øvrige Centralisationsbevægelse, og at de i det hele indtage en særlig Plads i den almindelige industrielle Udvikling.

Besparelser i Driften er Hoveddrivfjederen i den almindelige industrielle Koncentration. En Forretning, der drives i stor Maalestok, tilsteder Anvendelsen af de bedste og dyreste Maskiner, den største Arbejdsdeling, Anvendelsen af det dygtigste Tilsynspersonale, Reduktioner i Administrationsudgifterne. En stor Forretning kan købe billigst, kan skaffe sig, hvad den behøver, baade sikrere og mere hensigtsmæssigt, kan anvende Affald, der ellers ofte kastes bort, kan med Fordel drive Biproduktioner. Den kan holde sin Kapital og sit Personale mere regelmæssigt beskæftiget. Den er ikke saa afhængig af de enkelte, ofte temmeligt uberegnelige Kunder. Det langt mere udstrakte Marked, den har, medfører ofte, at en Nedgang paa et Punkt opvejes af en Fremgang paa et andet Punkt. Den faar helt igennem en sikrere Position. — En stor Kapital maa den have; men de moderne Aktieselskaber kunne, om fornødent, hjælpe den dertil. — Det moderne Kommunikationsvæsen muliggør det for den at knytte Forbindelser langt ud over det lokale Marked. — Statens Lovgivning, særlig Beskatningslovgivningen, kan paavirke den i gunstig eller ugunstig Retning. Specielt gælder dette om Toldlovgivningen. Det er tænkeligt, at den lokale industrielle Koncentration vilde have udviklet sig langt stærkere, om der overhovedet ikke havde existeret nogen Toldbeskyttelse. Omvendt er det let at paavise, at paa mange Steder have de høje Toldsatser ført til en lokal Konsolidation af

industrielle Interesser, der ellers vilde have været umulig.

Det er klart, at en Bevægelse som den her omtalte i høj Grad maa indvirke paa de Forhold, under hvilken den økonomiske Virksomhed foregaar, og overhovedet paa Befolkningens økonomiske og sociale Kaar. For Samfundet som Helhed medfører den industrielle Centralisation i Almindelighed en Besparelse af Produktionsomkostningerne. Samfundet som Helhed maa være i højeste Grad interesseret i Indførelsen af enhver ny økonomisk Proces, ved Hjælp af hvilken et større Udbytte kan opnaas med samme eller mindre Ofre. Storindustriens Udvikling betyder et mere udbyttegivende Arbejde. Den industrielle Koncentration har for Samfundet haft ganske samme Betydning som Indførelsen af et bedre Maskineri, som Opdagelsen af ny og bedre tekniske Metoder. Et kostbart Mellemandsarbejde er ved den bleven overflødiggjort. — Det store konsumerende Publikum staar sig ogsaa i Almindelighed bedst ved at handle med store Forretninger. Ansvarsfølelsen i de store Forretninger maa i det hele være langt stærkere end i de smaa. At føre Kunderne bag Lyset viser sig gennemgaaende at være en langt betænkeligere Sag for de store end for de smaa Forretninger. De store Forretningers righoldige Udvalg betyder ogsaa en stor Fordel for Kunderne.

Stordriften medfører imidlertid ikke blot de ovennævnte Fordele, men ogsaa navnlig den: at bringe mere Stadighed i Produktionen. Den maa vogte sig for en saadan pludselig Stigning af Produktionen, at et efterfølgende Fald maa befrygtes. Det er af største Vigtighed for den at holde sine Anlæg jævnt hen beskæftigede. Forfatteren henviser

her til de amerikanske Undersøgelser vedrørende Arbejdsløsheden, der stadigt have bragt Oplysning om, at Storforretningerne langt mindre end Smaaforretningerne lide under Arbejdsløshed. De mindre Forretninger antage og afskedige Arbejdere, eftersom Øjeblikkets Krav byder eller synes at byde, medens Storforretningerne baade have mere Overblik over og mere Magt over Markedet, saa at Øjeblikkets Tilfældigheder ikke saa stærkt paavirke dem, altsaa udmærke sig ved en langt større Stabilitet.

Ser man hen til den Betydning, Stordriftens Opvæxt har for den arbejdende Befolkning, for Arbejdsgiverne og for Arbejderne, saa er det jo selvfølgelig, at Forretningernes Centralisation medfører adskillige smaa Industridrivendes og Handelsfolks Undergang. Denne Kendsgerning har faaet mange til at betragte Centralisationen som et Onde. Men man bør betænke, hvem det er, der maa lukke Forretningen. Det er for Størstedelen de mindst Skikkede, de mindst Levedygtige, Folk hvis Existens gennemgaaende var tvivlsom. Yderligere maa man betænke, at der i Storforretningerne til Gengæld aabnes gode Pladser, Stillinger som Afdelingschefer o. lgn., hvor dygtige Folk ofte ville kunne gøre langt bedre Fyldest end som selvstændige Indehavere af ringe funderede Smaaforretninger. Den Mand, der havde ondt ved at holde sig som selvstændig Haandværker eller Detailhandler, vil i mange Tilfælde i Storforretningerne kunne finde Pladser, som han staar sig bedre ved at overtage. Heller ikke har det Antal selvstændige Næringsdrivende, som den industrielle og kommercielle Koncentration tvinger til at nedlægge Forretningen, en saadan Betydning, som man almindeligvis synes at forestille

sig. I ti Aar gik for Exempel i den amerikanske Jern- og Staalindustri Antallet af Forretninger ned fra 1299 til 984; — dette betegner jo ubestrideligt en meget stor Koncentration i et saa kort Tidsrum; men det Antal Personer, der som Driftsherrer berørtes derved, 315, betyder kun meget lidt i Sammenligning med det store Antal Arbejdere, som denne omfattende Industri beskæftiger.

Her kommer vi da til et Moment, som man ikke synes at have skænket synderlig Opmærksomhed, men som i Virkeligheden er af den allerstørste Betydning ved Bedømmelsen af den industrielle og kommercielle Centralisation, der finder Sted. Thi det at nogle smaa Næringsdrivende i deres Egenskab af selvstændige Forretningsmænd slaas ihjel af Centralisationen, er — socialt set — et ringe Spørgsmaal ved Siden af det store Spørgsmaal om, hvorledes den hele Arbejderstand berøres af Centralisationsbevægelsen. For hver Næringsdrivende er der Snese af Arbejdere, og det er derfor besynderligt, at man i Diskussionen om Storforretningerne bestandigt betragter Spørgsmaalet fra de Næringsdrivendes, og ikke fra Arbejdernes Standpunkt.

For det første faa Arbejderne i Storforretningerne bedre Arbejdsrum at arbejde i, større, luftigere, bedre ventilerede, bedre beliggende Lokaler, forsynede med hygiejniske Indretninger o. lgn., udstyrede med de bedste Maskiner, bedre sikrede mod Ulykkestilfælde osv. Dernæst vaages der i Storforretningerne bedre over, at de Fordele, der ved Fabrikslovene og overhovedet Arbejderlovgivningen søges sikrede Arbejderne, ogsaa komme disse tilgode; Arbejdstilsynet har altid vist sig mere effektiv i Fabrikerne end paa de smaa haandværksmæssigt drevne Værksteder.

Fremdeles kunne Arbejderne i de store Forretninger bedre end i Smaaforretningerne gøre Regning paa stadig Sysselsættelse, og endelig ville de ogsaa i hine snarere kunne opnaa en rimelig Løn og en rimelig kort Arbejdstid, — og dette i alt Fald af den Grund, at Arbejderne, naar de ere fordelte mellem endel store Forretninger, langt lettere, end naar de spredes over en Masse af Smaaforretninger, kunne danne stærke Arbejderorganisationer. Jo videre Koncentrationen skrider frem, desto stærkere ville Arbejderorganisationerne blive, og ingen bedre Garanti for en rimelig Betaling og overhovedet rimelige Arbejdskaar, ville Arbejderne kunne vente sig.

Saaledes synes Stordriften i høj Grad at være i Arbejdernes Interesse. Men enhver Medalje har jo sin Bagside. Og her maa det da ikke overses, at de stærke Arbejderorganisationer ikke ere ufarlige. Vel tør det ventes, at de store Organisationer ikke saa let ville indlade sig paa Striker af smaalige Motiver. Det tør vel paaregnes, at Strikerne ville blive mindre hyppige, — men kommer det til Kamp, vil denne blive langt voldsommere end i Smaaforretningernes Dage. Koncentrationen formindsker Strikerens Hyppighed, men gør dem farligere, naar de bryde løs.

A. P.-St.
